

POČÁTKY ČESKO-UKRAJINSKÝCH LITERÁRNÍCH STYKŮ

RITA KINDLEROVÁ

Abstract: When Ukraine was part of the Russian Empire and later the USSR its culture was generally repressed. For this reason, there was little or no knowledge of Ukrainian culture among Czechs. Nonetheless, interest and knowledge of Ukrainian culture did develop among Czech intellectuals both prior to and during the National Revival. This fact raises three important questions: (a) How did intellectual interest in Ukrainian culture reveal itself among Czechs? (b) What was of most interest in Ukrainian culture to Czech scholars? (c) How was Ukrainian culture, as expressed through literature, perceived by Czech intellectuals? In this study the works of a number of Czech scholars are used to construct a portrait of Ukrainian literature, and show how Ukraine's history and folklore were interpreted and represented by key figures in Czech history during the nineteenth century.

Key words: Cossacks, Folk Songs, National Language, Dialects, Translations, Russia, Ukraine, Ukrainian Culture

Ukrajinská literatura se poprvé českému čtenáři představila na začátku 19. století, a to roku 1814 ve sborníku *Slovanka*, který v němčině vydával Josef Dobrovský. Dočteme se v něm mimo jiné o *Enejidě* Ivana Kotljarevského,¹ první ukrajinské literární památce v národním jazyce: „Pro poznání maloruských dialektů je tento travestovaný překlad velmi cenným příspěvkem, je hodnotný i z jiného pohledu, je to totiž práce vtipná. V předmluvě K[otljarevskij] říká, že první tři části byly bez jeho vědomí v letech 1798 a 1808 publikovány s mnoha chybami, a on se proto rozhodl tyto části opravit, přidat k nim ještě čtvrtou a vydat vše najednou. V případě, že by tyto čtyři části měly úspěch, o čemž není třeba pochybovat, slibuje ještě pátý díl. Slova odchylná se od ruštiny jsou obvykle vypůjčena z polštiny, proto jsou nám Čechům také srozumitelnější, jako cegla – cihla, ruský kirpič, chart – chrt, polsky chart, ruský borzaja sobaka, kačka – kachna, ruský utka. Zvláště je, že Malorusové často mají I na místě O, zvláště v jednoslabičných slovech: big místo bog [bůh], bik místo bok, viči místo oči, vin místo on, nis místo nos, niž místo nož [nůž] atd. Směšování níže uvedených výrazů nižšího stylu může dobře působit v komických textech. Také by mělo být řečeno pár slov o odchylném skloňování. Ve verši „pobačimo to v pjatoj části“ je pobačimo první osoba plurálu. Pouze ve starých ruských kronikách se nachází jesmo místo jesmy. Verše se skládají z 9 nebo 8 slabik. První část je uzavřena verši:

*Eneja tak ona ljubila,
ščo až sama sebe spalila,
poslala dušu k – čortu v – ad.“*

Zde je na místě uvést zajímavou věc – od doby Kotljarevského *Enejidy* se v ukrajinské literatuře trochu obtížněji prosazuje legrace, nepočítáme-li sovětský či postsovětský humor spíše estrádního charakteru. Je to zcela pochopitelné vzhledem ke krvavým dějinám a životu většiny Ukrajinců, který vskutku přinášel pramálo zábavy. Nicméně vtip, nadřazenost a schopnost smát se sám sobě najdeme u několika významných současných autorů (viz např. tvorba Jurije Vynnyčuka, který se krom jiného hlásí k odkazu Jaroslava Haška a přeložil do ukrajinštiny dvě knihy B. Hrabala,² nebo novela *Rekreace* Jurije Andruchovyče³).

Již před Dobrovským získával informace o literatuře v užhorodské biskupské knihovně filolog Václav Fortunát Durych (1732–1802) díky korespondenci s mukačevským biskupem Andrijem Bačynským (1732–1809).⁴ Dobrovského však lze pokládat za zakladatele česko-ukrajinských literárních styků a za odborníka, který propagoval ukrajinštinu coby samostatný východoslovanský jazyk („*Ukrainisch oder die Sprache der Kosaken*“).⁵

Ve znamení lidové písně

V témže roce jako Dobrovský (1814) uveřejnil Václav Hanka ve vídeňských novinách *Prvotiny pěkných umění* první překlad z ukrajinštiny (v 19. století nazývané povětšinou maloruština), a to lidové písně *Oj poslala mene maty zelenoho žyta žaty*.⁶ Hanka také ve 40. letech 19. století publikoval v *Časopise Českého musea* dopisy s ruským slavistou Izmailem Sreznevským, který hodně cestoval a navštívil i

¹ J. Dobrovský: *Slovanka: Zur Kenntniss der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*, Lieferung I., Prag 1814, s. 209–210. Dokument přístupný on-line: <https://books.google.cz>

² Jurij Vynnyčuk: *Chachacha*, přel. Rita Kindlerová, Zlín 2009.

³ Jurij Andruchovyč: *Rekreace aneb Slavnosti Vzkříšeného Ducha*, přel. Tomáš Vašut, Olomouc 2006.

⁴ Michal Molnár: *Taras Ševčenko u Čechov a Slovákov/Taras Ševčenko u čechiv ta slovakiv*, Prešov 1961, s. 34.

⁵ Josef Dobrovský: *Geschichte der Böhmische Sprache und Literatur*, Prag 1792, s. 26. Dokument přístupný on-line: <http://books.google.cz>.

⁶ *Prvotiny pěkných umění, neb literarnj přjlohy k cysařským král. wjdenšským nowinam*, W Wjdni 22. 8. 1814, s. 121–122. Dokument přístupný on-line (pod

Ukrajinu.⁷ Nicméně zcela první, kdo si „maloruštinu“ všiml, byl už Jan Blahoslav, který ve své *Gramatice* (16. století) zapsal ukrajinskou lidovou píseň *Dunaju, Dunaju, čemu smuten tečeš*. Ta se dle odborníků v jeho době zpívala na území dnešní Moldávie.⁸

Sbírání lidových písní podporovali a věnovali se mu největší duchové obrozeneckých dob, a to především jako posilu slovanského sblížení a k emancipaci slovanských jazyků. Zájem Čechů o ukrajinskou lidovou píseň byl ukrajinskými elitami kvitován s velkým povděkem, neboť „maloruština“ byla po celé 19. století tvrdě potlačována a zakazována na většině území dnešní Ukrajiny, které až na západní části bylo dlouhodobě součástí carského Ruska.

Znalosti ukrajinského písemnictví a folkloru nicméně zůstávaly spíše roztroušené a záleželo na konkrétních osobních stycích jednotlivých českých a ukrajinských vzdělanců. Někteří pod vlivem ruského pojetí panslavismu či slavjanofilství ukrajinský jazyk coby samostatný dlouho neuznávali, kultura Haliče, která byla od konce 18. století součástí Rakouska-Uherska, tedy se nacházela ve stejném státě jako české země, se nijak výrazněji do našeho prostředí nepromítala.

Změny nastaly ve 30. a 40. letech 19. století, kdy František Palacký v článku *O národech polských*⁹ uvedl, že: „*Národ Rusínský, co do jazyku rozdílný jak od Rusů, tak i od Poláků, již za věků dávných ztratil samostatnost svou, podroben byv buď těmto sousedům svým, buď knížatům Litevským; tím se stalo, že již všude jen sedlský jest, ano šlechticové a měšťané ve krajích rusínských obyčejně aneb po polsku, anebo po rusku mezi sebou mluví. A však po vsích Rusíni mnohem rozšířenější jsou, nežli Poláci. Celá tak nazývaná malá, bílá, černá i červená Rus jsou vlastně rusínské, a jen veliká Rus jest rossijská, čili jak my pravíme, ruská. Ku poledni národ rusínský až do Uher sahá (Rusňáci v severním Před- a Zatisí); s výminkou Bukoviny, kdežto mimo Valachy a Rusíny také jiní národové (Němci, Maďaři, Filiponi, Ormíni a Židé) osedlí jsou, celá východní Halič jest rusínská; odtud táhnou se Rusíni po Podolsku, Volyni a Ukrajině až za Dněpr k Poltavě, ano po polední Rusi až k řece Kubanu; k severu až za Vitepsko; na západu pak linie nahoře vytčená dělí je od Poláků. Původně Kozáci všickni jsou vlastně Rusíni, ne Rusové; ale ode dávna již jazyk ruský (moskevský) mezi nimi se rozšiřuje.*“

Velký exkurz do ukrajinské historie podnikl K. H. Borovský ve svém článku *Slovan a Čech* vydávaném na pokračování v *Pražských novinách* na jaře roku 1846. Vycházel především z vlastních zkušeností a z vystřízlivění, které prožil při pobytu v Rusku. Jeho slova znějí v současné době až mrazivě:

„...Malorus, Ukrajina jest ustavičná kletba, kterou sami nad sebou vyřkli Poláci i Rusové, jest jablko nesvornosti hosené osudem mezi tyto dva národy, jest příčinou ustavičné nenávisti mezi oběma, pokavad jeden zcela pokořen nebude. Poměr, v jakém napřed Polsko a pak Moskva vstoupí-

ly k Ukrajině a Malo- i Bělorusi, nikdy tomu nedovolí, aby nějak smířeny vedle sebe stály, aby se přátelsky porovnaly a vzájemně hranice mezi sebou položití mohly. Tak se nad Polskem a Ruskem mstí potlačená svoboda Ukrajiny.

...
Oba dva národy Rusové i Poláci vydávají maloruský jazyk (který ostatně i od ruštiny i od polštiny tak vzdálen jest, jako kupř. čeština od polštiny) za nářečí svého jazyka.

...
Ačkoli ostatně Malorusové i Moskala (Kacapa) i Poláka (Lacha) nenávidí, a od obou dle všech svých vlastností značně a podstatně se liší... Moskvané vzali zde zrovna takovou politiku, jak dávnej Poláci s Litvou; jako se tito s ní pobratřili, aby ji pohltili mohli, a popolštiti tak, že tam již nyní celá šlechta je polská: zrovna tak dělají se nyní Moskvané bratry Malorusů, a pod záminkou, jakoby se za útisky učiněné dříve víře ruské a národnosti od Poláků pomstít chtěli, vydírají jenom poddané Malorusy z rukou Poláků a berou si je sami za poddané. Tak poznenáhla začíná vytiskovati šlechta velkoruská, ze všech bývalých východních částí veliké republiky Polské šlechtu polskou...

...
*Obyvatelstvo východní části Haliče jsou Rusíni (Malorusové) a dohromady s uherskými na počet tři miliony vynáší. To jsou jediní Malorusové, nestojící pod vlivem národnosti velkoruské... kdyby se ale národnost jejich uznala, pojistila, a podporovala, a na základě historie maloruské, i nářečí maloruského vzdělávala: nejen že by tam všechny sympatie ruské i polské dokonce přestaly, ba tito z ohledu národnosti svobodní a samostatní Rusínové, stali by se přirozeným během hlavní antagonisté Velkorusů, a naopak i veliká část ostatních Malorusů s těmito sympatizovala...*¹⁰

P. J. Šafařík ve svém *Slovanském národopise* (1849) podrobně rozebírá geografické rozmístění „Malorusů“, jejich jazyk a nářečí a literaturu:

„*Již v nejstarších jihoruských písemných památkách, jako n. př. v obou Sbornících od jáhna Jana psaných 1073 a 1076, v evangelium Kryloském 1143... nachází bystřejší a zkušenější oko nejedny sledy maloruských forem, jichžto počet v pozdějších rukopisech, n. př. v Ephremu Syrském 1370 aj., nadto pak v listinách knížat Vladimírských a Halických z XIV. stol., naočité vzrůstá... V novější době někteří milovníci mateřského nářečí začali skládati a vydávati básně, pověsti a jiné zábavné spisy v prosté, čisté, milodýšné maloruštině, což jakožto zvláštnost, v tomto svém obmezení jednotě literatury neškodící, vždy svou chválu má. Počátek učiněn od Kotljarevského s přeoděnou Aeneidou (1798; 1809), po něm postupovali Pavlovský (1818), Maksymovyč (1827), Sreznevský (1833), Hrebinka (vrus. Grebenko, 1834), Kvitka (jinotajitelným jménem Osnovjanenko, 1834), Bodjanský (1834)... Dobré sbírky překrásných maloruských písní vydali kníže Serteleev (1819), Maksymovyč (1827, 1834)... aj.*“¹¹

Jak ovšem uvádí Orest Zilynskyj v prozatím nejuplněj-

názvem Cýsařské královské Wjdeňské nowiny): <https://books.google.cz>.

⁷ Radana Merzová: *Česko-ukrajinské jazykové a literární vztahy od konce 18. do poloviny 19. století*, Olomouc 2012, disertační práce, s. 76. Dokument přístupný on-line: <http://theses.cz/>.

⁸ Jan Blahoslav: *Gramatika česká* (Gramatica česká, od kněze Benesse Optáta, a od kněze Wáclawa Filomátesa predesslých Let vydaná, a nyní od J.B.P. powysvětlená, nemalo y naprawená, a porozzsjiřená), přepis z 2. poloviny 17. století, 352r. Dokument přístupný on-line: www.manuscriptorium.com.

⁹ Časopis českého musea 1830/r. 4, č. v. 1, s. 69–89, o jazyce „rusínském“ viz s. 76. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

¹⁰ K. H. Borovský: *Slovan a Čech*, in: *Pražské noviny*, 15. 2.–12. 3. 1846 (č. 14–21/1846). Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

¹¹ P. J. Šafařík: *Slovanský národopis*, W Praze 1849, s. 22–28. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

ší, nicméně již téměř 50 let (SIC!) staré práci o česko-ukrajinských literárních styčích (1968), „...běžným rysem úvah českých obrozenců o budoucnosti ukrajinštiny v literatuře je vedle uznání její odlišnosti ve smyslu etnografickém názor, že může jít pouze o pomocný prostředek, který by neměl (a také nemůže) ohrozit jednotu ruské literatury, může však naopak přispět k jejímu vnitřnímu obohacení, může poskytnout „pomoc ruskému slovu“ (Hanka 1839). Tak se díval na tuto otázku i Šafařík, i neaktivnější propagátor ukrajinské slovesnosti v Čechách, Čelakovský.“¹² Ten ve svém *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slovanských* (1877) zastává názor, že ukrajinština a běloruština jsou nářečímí ruštiny, přestože: „Počali jsou sice za našeho věku někteří maloruští spisovatelé svého nářečí se ujímati a v něm zvláštní svou literaturu zakládati, vyvodíce některé dosti zdařilé spisy, nejvíce v oboru básnictví. Chvalitebna ještě aspoň v tom ohledu snaha jejich, aby v písemných památkách nářečí toto bylo složeno a zachováno, ježto jedva se dá mysliti, by toto nářečí vedle své mocné a daleko pokročilejší sokyně na příští časy svou samostatnost ochrániti mohlo.“¹³

I když šlo o poměrně rozšířený názor, velmi ceněny a uznávány byly „maloruské“ lidové písně a lidová tvorba obecně. Problém ovšem byl v tom, že se k nim vzdělanci dostávali velmi obtížně, i když o nich četli či slyšeli z jiných zdrojů. Např. Čelakovský ve svých *Slovanských národních písních* uvádí pět tzv. maloruských dumek.¹⁴ Šafařík využil ukrajinských lidových písní při práci nad *Slovanským národopisem* a v *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826) je hodnotil jako nejbohatší mezi všemi slovanskými národy a těšil se, až se začnou sbírat a vydávat.¹⁵ V dělení slovanských jazyků zařadil „maloruštinu“ vedle „velkoruštiny“ a „běloruštiny“ do skupiny „Russisch“.¹⁶ „Odlišnost tohoto [tj. maloruského] dialektu od velkoruského spočívá především v odlišné výslovnosti samohlásek (např. i místo ie, bida místo bieda; e místo ie, nenavižu místo nienavižu), souhlásek (h místo g, hod místo god) a v mnoha pozmeněných rčeních, které lze v celku nalézt ve staroslovánštině, ne však v ruštině, z čehož lze odvodit stanovisko některých [autorů], ... totiž že tento dialekt je správně s církevní slovánštinou. Celkově však je tento dialekt českým, nebo vůbec dialektům II. řádu, tak blízký, ne-li bližší, než dialektům I. řádu. Je především bohatý, snad nejbohatší u všech Slovanů, v lidových zpěvech všech druhů, které celkově mají elegický charakter...“

Geograficky používá Šafařík termín Ukrajina u východních oblastí („východní část neboli vlastní Ukrajina, jejímž hlavním městem je Kijev“). Ukrajince, stejně jako třeba Če-

chy či Chorvaty a ostatní slovanské národy, nazývá kmenem.

Rozborem slovanských lidových písní se zabýval i literát a spisovatel Ludvík Ritter z Rittersbergu, který působil ve Lvově coby učitel hudby a v textu *Myšlenky o slovanském zpěvu* (1843) uvádí o „maloruských“ písních mimo jiné: „Maloruské písně nerozeznávají se pouze zevnějšími známkami, nýbrž hlavně hlubokým citem v nich panujícím; jsouť zajisté mezi slovanskými nejtklivější. Malorusové od přirozenosti jemný, pokojný, dumající národ, po mnohé věky přinuceni byli, mírumilovně povolání zaměnití za bouře nejlitějších bojů... V krajinách, kde vojny s asiatskou surovostí méně zuřily, v sousedství veselých Poláků, přecházejí také maloruské písně do jasnějšího zvuku, ale tam, kde meč a oheň nejhůře plenivaly, zachovávají i nápěvy nevýslovnou tklivost... Směr Maloruské lyriky jen po uvážení místních a politických poměrů dobře porozuměn býti může...“¹⁷

O ukrajinské (či rusínské) lidové písně u nás zájem trval i nadále a trvá dodnes. Zde bych ráda upozornila na vokální skupinu Milánosz, která se v současné době u nás věnuje autentické interpretaci ukrajinských lidových písní, pod vedením zkušených etnomuzikologů a sběratelů lidových písní vystupuje po celé České republice a lze bez nadsázky říci, že jde o nejlepší provedení ukrajinských lidových písní u nás.

„Pražský“ *Kobzar* a první knižní překlady

První celá kniha přeložená z ukrajinštiny do češtiny vyšla roku 1892 – jednalo se o prózu Ivana Franka *Na dně*.¹⁸ Vzápětí se objevily další knihy (např. Boryse Hrinčěnka). Pak se s větší či menší pravidelností vydávaly nové překlady z ukrajinštiny, ale i z ruštiny,¹⁹ nicméně ukrajinských autorů. Pochopitelně již dříve se objevovaly povídky, básně, lidové písně, báje a jiné texty v různých sbírkách, antologiích, především ale časopisecky (L. Borovykovskij, J. Feďkovyč, J. Hrebinka, M. Kostomarov, P. Kuliš, I. Kotljarevskij, A. Metlynskij, O. Storoženko, M. Šaškevyč, M. Vovčok).

Nemůžeme pominout fakt, že v Praze vyšel roku 1876 první necenzurovaný *Kobzar* Tarase Ševčěnka,²⁰ který byl v carském Rusku ne-li zakázán, tedy silně osekán. V Praze byly vydány brzy po sobě tyto sbírky dvě – jedna vyšla tak, jak mohla vyjít po cenzurních zásazích v carském Rusku, druhý „díl“ obsahoval Ševčenkovy básně v originálním znění, bez cenzurních „oprav“. Tento druhý „díl“ byl vydán v mnohem menším nákladu a byl určen pro čtenáře na ukrajinském území, kde byla ukrajinština v té době zcela zakázána (viz tzv. Emský výnos), kam jej tajně vozili Ukrajinci pobývající v Rakousku-Uhersku.

¹² Orest Zilynskij (ed.): *Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků, 1814–1964*, Praha 1968, s. 7–8.

¹³ Frant Lad. Čelakovský: *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národů slovanských*, Praha 1877, s. 7–8. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>.

¹⁴ Frant Ladisl. Čelakovský: *Slovanské národní písně*, W Praze 1822, s. 154–163. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>.

¹⁵ Pavel Josef Šafařík: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Prag 1869, s. 139–142. Dokument přístupný on-line: <https://books.google.cz>

¹⁶ Pavel Josef Šafařík: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Prag 1869, s. 33. Dokument přístupný on-line: <https://books.google.cz>

¹⁷ Ludvík Ritter z Rittersbergu: *Myšlenky o slovanském zpěvu*, in: Příloha k Věnci č. 2, s. 28–29; č. 4, s. 63, Berry a Hoffmann, V Praze 1843. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

¹⁸ Ivan Franko: *Na dně*, z maloruštiny z dovozením autorovým přel. Bohuslava Sokolová, Praha 1892.

¹⁹ Viz např. Petr Kuleš [Pantelejmon Kuliš]: *Michal Čarnyšenko aneb Malá Rus před osmdesátí lety*, z ruštiny přel. Kristián Stefan, W Praze 1847. Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

²⁰ Taras Ševčenko: *Kobzar, z dodatkom Spomynok pro Ševčěnka pysateliv Turgeneva i Polonskoho*, Praha 1876; *Kobzar, z dodatkom spomynok pro Ševčěnka Kostomarova i Mykešyna*. Dokumenty přístupné on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

Ukrajiniština (včetně jmen, toponym, názvů...) byla v dobách carského Ruska (a posléze až do roku 1991) považována více méně za dialekt ruštiny a projev méněcennosti a v dobách okupace ukrajinských zemí sovětskou mocí měla být nejprve co nejvíce přiblížena ruštině a následně ruštinou zcela pohlcena.²¹

Vraťme se ale k Ševčenkovi. Tento nejvýznamnější ukrajinský básník a symbol ukrajinského jazyka a literatury měl k české literatuře osobní vztah. Seznámil se s ruským překladem Šafaříkova *Slovanského národopisu*, který jej natolik zaujal, že se rozhodl prostudovat i další Šafaříkova díla. Ocenil, že Šafařík staví ukrajiništinu na roveň ostatním slovanským jazykům. Ve vzpomínkách A. Afanasjeva Čužbyského se mimo jiné dočteme, že Ševčenko při psaní slavné poémy Jan Hus „*nenechal na pokoji žádného Čecha, kterého potkal v Kyjevě a dalších městech, a vyptával se na geografické a etnografické podrobnosti*“.²²

Tento stručný exkurz do dějin česko-ukrajinských literárních vztahů ukončíme poznámkou o Ivanu Frankovi, jenž byl již v přímém kontaktu s mnoha českými vzdělanci, zúčastnil se Sjezdu slovanské pokrokové mládeže v Praze v květnu 1891, přispíval do českých časopisů, zásobil je in-

formacemi i texty, překládal z češtiny (K. H. Borovský, Sv. Čech, E. Krásnohorská, J. S. Machar, J. Neruda, Jar. Vrchlický).²³ Díky prostřednictví etnografa Františka Řehoře, který se s Frankem přátelil, se také podařilo v roce 1900 Růžena Jesenská vydat vůbec první knižní výbor z Ševčenkova *Kobzara*.²⁴ Historie kolem tohoto nevelkého, ale cenného díla je nesmírně zajímavá a krom jiného pěkně ilustruje poměry v České akademii věd a umění, která překlad vydala.²⁵

Téma česko-ukrajinských literárních vztahů by si zasloužilo novou samostatnou publikaci. Předchází dvě bibliografické práce²⁶ výborně zmapovaly dobu od roku 1814 do roku 1994, ale uplynulo již přes dvacet let a žádná podobná bibliografie se neobjevila. Seznam pouze knižních vydání průběžně doplňovaný lze nalézt v internetovém časopise www.iLiteratura.cz. Co se pak týče komplexního zpracování jednotlivých období, starší období máme více méně pokryté, ale období především 2. poloviny 20. století zůstává bez většího zájmu, což je věčná škoda. Útržkovité zprávy či poznámky je třeba pracně hledat v nejrůznějších příspěvcích, pamětníci valem odcházejí a spousta zajímavých styků tak zůstává zcela opomenuta.

²¹ O likvidaci ukrajiništiny ve 20. století viz: Larysa Masenko: Surzyk. *Ukrajina: cesta pouští organizovaného zapomnění*, in: Vesmír č. 92, 1/2013, s. 30. Dokument přístupný on-line: <http://casopis.vesmir.cz>

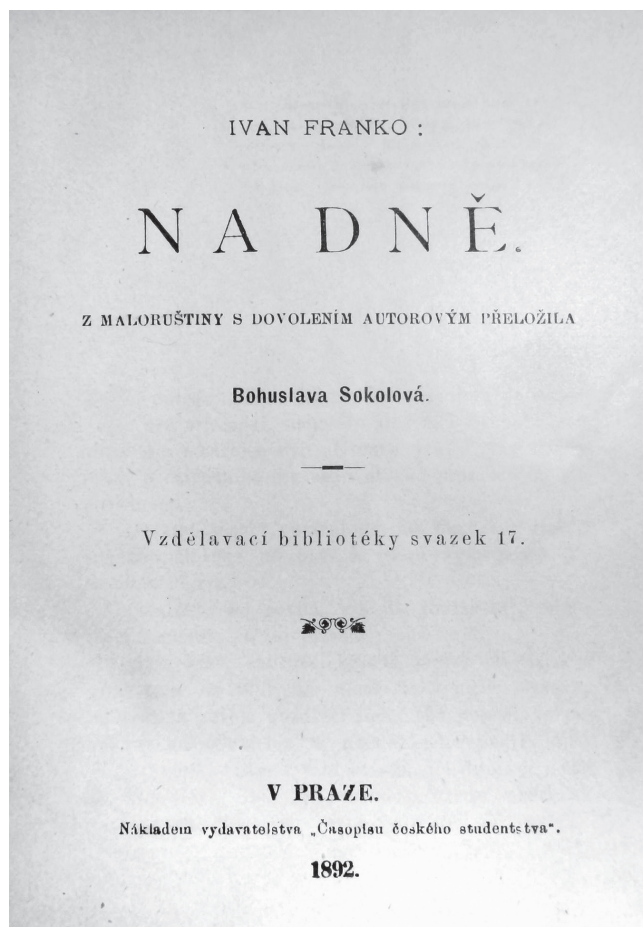
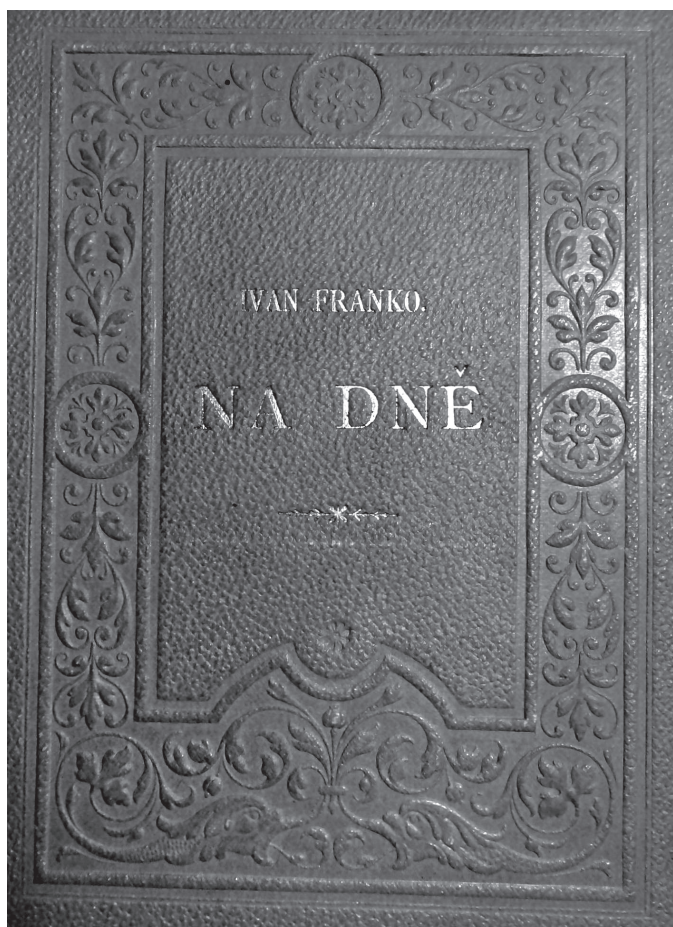
²² A. Čužbyský: *Vospominanija o T. G. Ševčenkě*, St. Peterburg 1861, s. 13. Dokument přístupný on-line: <https://books.google.cz>

²³ Alexej Sevruc: Český kontext Ivana Franka, in: *Aluze* 2/2012, Dokument přístupný on-line: <http://aluze.cz>

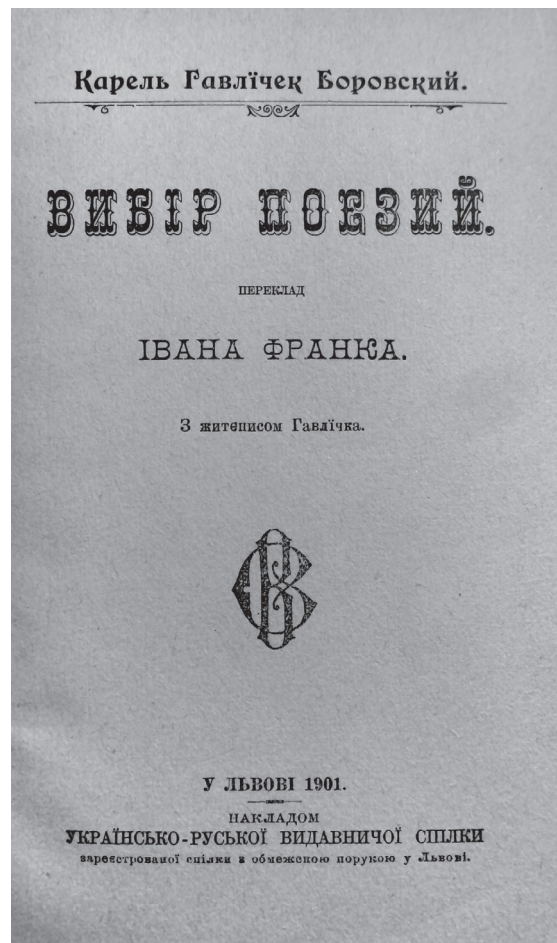
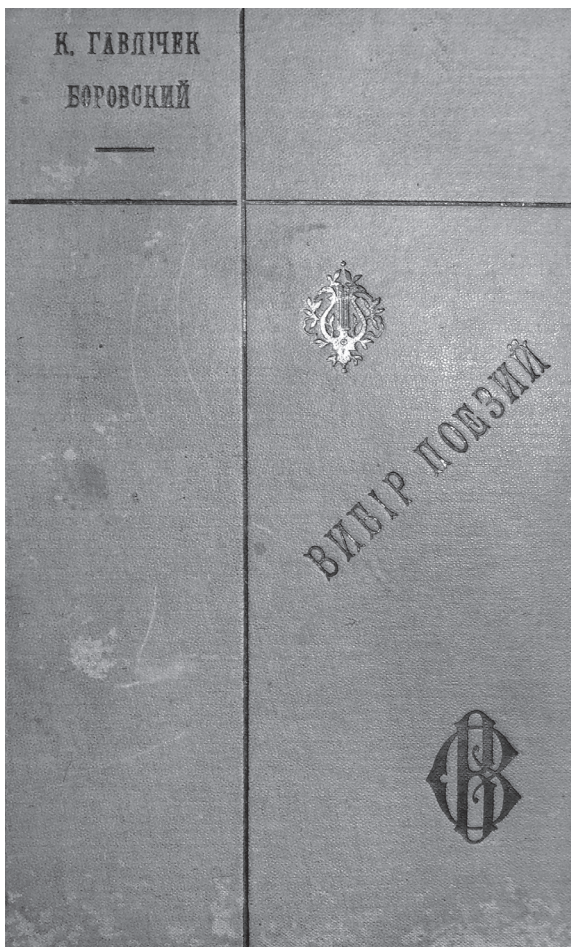
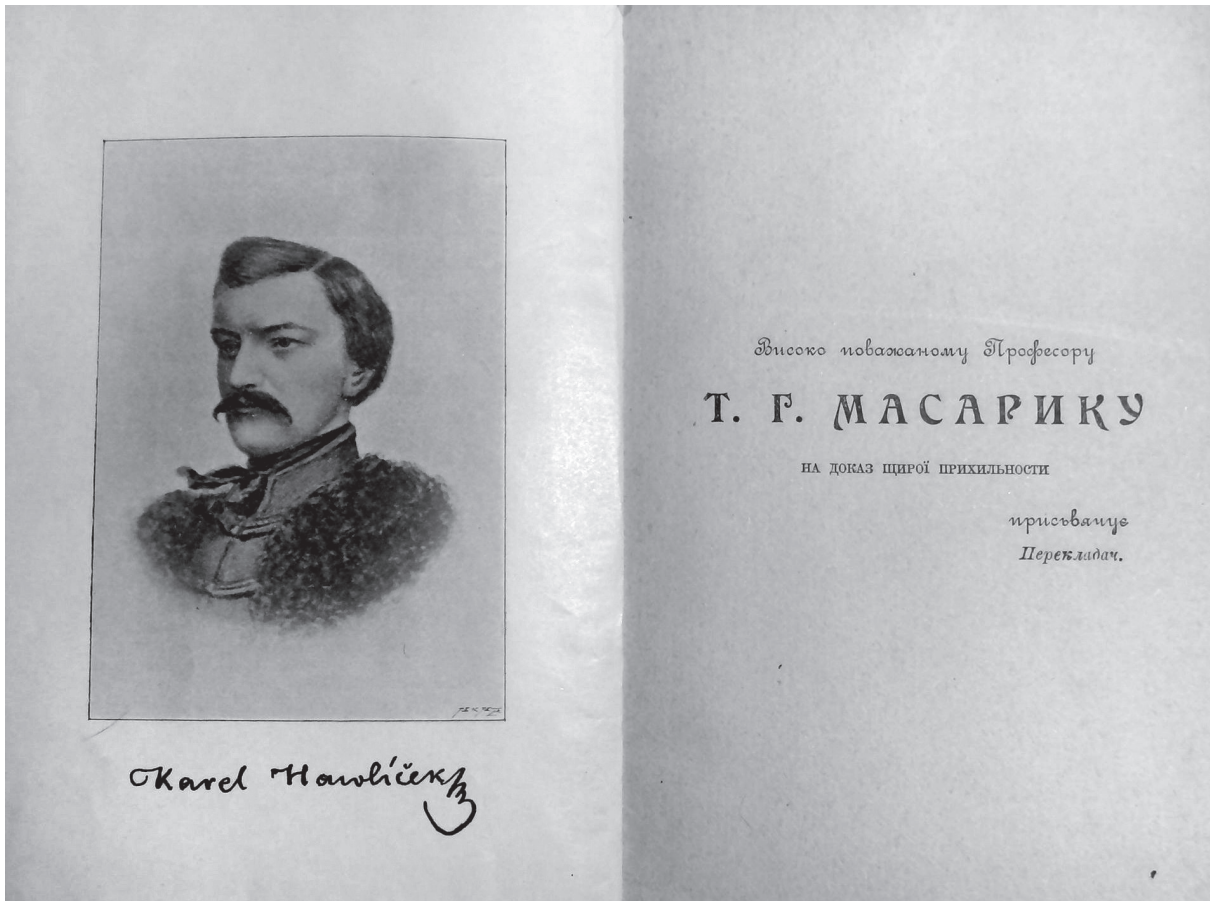
²⁴ Taras H. Ševčenko: *Výbor básní*, přel. Růžena Jesenská, Praha 1900, Dokument přístupný on-line: <http://kramerius.nkp.cz>

²⁵ Rita Kindlerová: *Taras Ševčenko v českých překladech*, in: *Plav* 4/2014. Dokument přístupný on-line: <http://www.svetovka.cz>

²⁶ Orest Zilynskyj (ed.): *Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků, 1814–1964*, Praha 1968; Bohdan Zilynskyj: *Ukrajinská literatura v českém kontextu v letech 1965–1994*, Praha 2000

*Ivan Franko: Na dně, z maloruštiny z dovolením autorovým přel. Bohuslava Sokolová, Praha 1892
(Ze soukromé knihovny R. K.)*

Karel Havlicek Borovskij: Vybir poezij, pereklad Ivana Franka. Z žytjepsom Havlička, U Lvovi 1901
(Ze soukromé knihovny R. K.)